

Utdrag ur Göthe, G. (1929). Om Umeå lappmarks svenska kolonisation från mitten av 1500-talet till omkr. 1750; akademisk avhandling. Uppsala

Rättigheter i Lappmarken

Lappmarken betraktades intill senare delen av 1600-talet som konungens allmänning och som en stor ödemark, ofantligt rik på resurser. Den stod till förfogande för upptagande av nybyggen, men nybyggaren fick inte ta för sig mer än han behövde. Rättigheter kunde göras gällande endast i närområdet. Ingen hade ensamrätt till resurserna. Man fick inte inkräkta på andras rättigheter. Var och en skulle garanteras sitt livsuppehälle. Rättigheter var inte beroende av etnisk tillhörighet utan av vilken näring man skattade för. Rättigheter var inte absoluta utan uppdelade i befogenheter, och tvister avsåg intrång i dessa befogenheter. Flera olika omständigheter kunde åberopas som rättsgrund: skattebetalning, lokal hävd och behov. Viktigast var skattebetalning. Objektet (underlaget) för rättigheterna var osäkert. Detta ledde till att tvister ofta måste förlikas och parterna dela på tvisteföremålet. Mot slutet av 1600-talet kom kronan, som en följd av det ökade intresset för skogen, att göra anspråk på äganderätt till marken.

Göthe s. 3 citerar en källa från 1553: ett "register" som "lyder uppå alla träsk, som ligga i konungs allmänning". På s. 4 f talas om "kronans allmänning". Se också s. 42: "kronans allmänning". Likaså s. 94, 293 m.fl. ställen.

Göthe s. 23: ingen hade rätt att hindra någon annan att fiska för sin bärgning. "Principen är redan klar för ärjemarkerna. Ingen får hindra den andre, så länge han ej skattar för det omtvistade, och så länge näringsmedel räcka för alla".

Göthe s. 25: "Därmed är konungens ställning klar i fråga om nybyggarnas rättigheter gent emot de gamla bygdelagens bönder. Han vill, att ingen av hemmansägarna vid kusten utan att flytta skall få taga områden i ärjemarken för sin enskilda del, så att andra, som vilja ditflytta och göra hus och hem, där skola behöva köpa av dem. Men därför är också nu nödvändigt, att den skatt, som i framtiden ärjemarkslägenheterna skola avkasta åt kronan, ej får sammanslås med och i ett för allt bli till en summa med stamhemmanets ..., skatt. Ty i så fall bleve ju nybygget en lägenhet under stamhemmanet ... Hela spörsmålet är emellertid av stor betydelse även för utvecklingen ända till tiden ungefär 150 år senare på västra sidan Bottenviken, i samband med frågorna, huruvida byalagen, lapparna eller nybyggarna hade bästa rätten till lappmarkens fiskelägenheter. Och därmed sammanhängande förhållanden."

Göthe s. 30: "det ofta citerade brevet till allmogen i norrlandslandskapen [av den 20 april 1542] (utom Västerbotten) med de bekanta orden om att all mark, som obyggd ligger, hör Gud, konungen och kronan till "och ingen annan", ... Ingen finge av sig själv med annans uteslutande taga sådan mark i besittning. ... År 1543 avläts en skrivelse av enahanda syfte till inbyggarna i Ångermanland och Umeå socken. Stridigheter hade utbrutit mellan lapparna å ena sidan och kustlandets bofasta befolkning "där inmot lappegränsen" å den andra, och konungen hänvisar på, att den ena parten så väl som den andra skattade för sin näring och därför borde njuta skydd för den, samt att lapparnas näring var bunden till skogen. De bofaste hade tagit bort skjutet vilt för lapparna".

Göthe s. 31: "Frågan om principerna för skogsmarkernas besittande och skattebetalningen därför berördes också knappt ett år senare i samband med frågan om kolonisationen från kustbygden upp mot allmänningen eller Lappmarken. ... Det vore emot Sveriges lag, att sådant hinder skulle hava verkan, där "någon vill taga sig upp hemman utav ödemarken och föröka kronan därmed. ... "och lapparna hade icke dess mindre att söka och fara omkring efter vilddjur efter – Gud dess lov – skogar och vildmarker räcka väl till i den landsändan, så att lapparna och de andra fattigemän, som vilja söka och bygga sig hemman upp, kunna på båda sidor utan varandras skada och fördärv bliva vid makt och behjälpa sig, efter som lägenheten tillsäger hos dem".

Göthe s. 134: För både bönder och nomader gällde att deras ägor, deras rättsliga ställning och därmed deras rättigheter var för sig och inbördes var icke preciserade. På 1660- och 1670-talen var det blott frågeställningarna som var klara. Det fanns ett nära samband mellan rättigheterna och förutsättningarna för fullgörande av skyldigheter. Kronans anspråk på skatt gick före allt annat.

Göthe s. 136: Kronans krav under senare delen av 1600-talet på att få sina allmänningar fredade från svedjande ledde också till ett krav på att lappskattelandens gränser fixerades.

Göthe s. 140 f: Det förekom mycket tvister, eftersom skatteböndernas rätt gentemot grannarna inte var fixerad. Vid tvist var det normalt att man samsades om fisket. I viss mån bestämdes ägandet av vad man kunde fika och fara efter (141).

Göthe s. 147, 148: På 1660-talet blev kronan angelägnare att skydda sin skog mot svedjande. Då blev också tvisterna om skogen fler. Huggning till avsalu och svedjande fick inte ske inom byarna utan lov. Detta ledde till ett behov av starkare definiering av ägor och äganderätt.

Göthe s. 151: Man visste inte alltid vilken mark ett hemman omfattade. Det var en grundläggande uppfattning att ett hemmans åker och äng ej alltid behövde vara bundna till ett visst bestämt område. Äganderätten är inte fixerad. Den enda rätt man hade var att inte bli förfördelad med hänsyn till sin rätt i byn. Var och en skulle på något sätt garanteras sina livsbetingelser, däri låg nomadens skydd när han blivit granne med nybyggaren.

Göthe s.153: Tvisten om Fahlträsket. Tvister avgjordes ofta med förlikning. Bästa rätt fick den som var taxerad för fisket, men han fick inte ensamrätt. Hänsyn togs också till hävd. Behovet var en viktig synpunkt.

Göthe s. 154: Beträffande en konflikt mellan en nomad och en nybyggare uttalar Göthe: "Men det är tydligt, att han [lappen] ej krävt ensamrätt. En sådan hade för övrigt med all sannolikhet varit omöjlig att verkligen utnyttja under andra förutsättningar än bofasthet just vid Falträsket, så stor som denna sjö är. Tydligt har ej heller bonden krävt ensamrätt".

Göthe s. 155: Vad man hade rätt till var bestämda befogenheter, inte någon helhetsrätt: "... har det blivit klart att en bygranne mycket väl kunde besitta nyttjanderätt till ett område i ett avseende utan att därför ha det i åtskilliga andra (i en skog blott mulbete t.ex.) ..."

Göthe s. 181: "Meningen med undersökningen ... utrymme för lapparnas historiskt och naturligt givna näringsfång skulle garanteras dem ... Det av Holmbäck åtminstone indirekt ställda spørsmålet, om kronan gjorde anspråk på de lappländska vidderna på t.ex. Gustav Wasas tid ... torde i denna formulering knappast kunna besvaras. Lappmarken var "kronans allmänning" med allt det obestämda i betydelsen, som däri kunde ligga".

Göthe s. 247: Ingen hade under 1600-talet något skydd i en abstrakt äganderätt. Göthe beskriver en lättare form av livegenskap, som innebar att myndigheterna kunde hindra befolkningen att flytta med motivering att den kollektiva skatten i så fall blev för tung för de kvarvarande, och myndigheterna kunde förbjuda nomaderna att vandra ned på bygden men å andra sidan garanterade viss utkomst om de stannade på sina land.

Göthe s. 248 f: Genom skattläggningen av lappskattelanden blev innehavaren skyddad i sin rätt, men vilka fisken och vilka skogsmarker som han behövde och alltså kunde skydda under skatten, det var inte därmed avgjort. (Behovsprincipen) Landshövding Strijk ansåg att skatten i större utsträckning skulle ta baseras på de renskötande nomadernas förmögenhet (renmakt). Näringarna skulle hållas åtskilda vid beskattningen och näringsidkaren garanteras det nödvändiga. I bakgrunden finns hela tiden kronans intresse av skatt.

Enligt Göthe s. 293 f: "Så länge de personliga förhållandena gjorde det möjligt att bruka fiske gemensamt, gick detta för sig; när de ej längre tilläto det, sökte rätten låsa fast förhållandena vid praxis; men den sökte ej draga någon gräns, oaktat den var en lappmarkstingsrätt och, efter vad ordalagen giva vid handen, sjöarna synas erkänt ha legat å lappskatteland. - Här som i så många andra fall lyser det genast fram, att vad som minst av allt kunde hävdas, var ensamrätten till en sjö. ... Ej heller i sådana sjöar, som erkänt ej lågo å lappskatteland, synes man ha ansett att ensamrätt enligt praxis kunde vidhållas".

Göthe s. 294: När nybyggarna kom att konkurrera med nomaderna om fisket var det inte fråga om ägande- eller nyttjanderätt, utan om erkända kränkningar av annans rätt.

Göthe s. 296: "Nu är emellertid förhållandet, att Mårten Mårtensson börjat idka jordbruk. Klart är, att han, så länge han var lappman, bekvämt kunde fiska i de många andra träsken å landet. Redan vid tinget 1705 ville kustlandsbönderna hänföra honom till nybyggare och ej till lapp. I den mån han blev jordbrukare, kom han helt naturligt att fiska mest vid närmaste fiskrika sjö. Och att sätta sig ned å landet invid Fahlträsket kunde naturligtvis ingen vägra honom, så länge skattlandets innehavare tålde honom."

Göthe s. 309 f: Här handlar det om kustböndernas rätt att fiska i lappmarken, trots att de inte var skattlagda för det, och frågan var om de hade ensamrätt. Var skulle den i så fall sluta? Ensamrätt var inte rimligt med tanke på att fisket låg tio mil från bonden och nära nog intill nomaden. "Men nu är att märka att ensamrätt till en fiskesjö på kronans allmänning bleve svår att hävda för en bonde, som drev säsongfiske där. Han utnyttjade ej sjön rationellt, och det i allt mindre mån, ju längre han bodde därifrån."

Göthe s. 316 f: I en tvist 1731 kommer tingsrätten till slutet att både nybyggarens och nomadens mark är krono och därför hänvisas tvisten till landshövdingen. Göthe antar att parterna måst sämjas och att de fått fortsätta att fiska efter gammal praxis. Det fanns en förpliktelse till sämja och ej rätt till uteslutning av den andra parten. Man gjorde inte anspråk på ensamrätt.

Göthe s. 321: I en tvist mellan två bönder om fisket bestämde tingsrätten att de skulle få fiska, var om annan, i tvåårsperioder.

Göthe s. 330: Endast näring som beskattades var verkligen erkänd och skyddad.

Göthe s. 359: Lappmarken hade ofantliga resurser. Landshövdingen Gyllengrips förtjusning vid en resa år 1734 över Lappmarkens rikedom på allt.

Göthe s. 361: Tingsrätterna i de norra lappmarkerna hade tvister på grund av att det saknades råskillnad. Det saknades gränser mellan Sverige och övrig riken och emellan nomaderna och de angränsande socknarna. Följden blev att domstolarna inte hade någon grund att utgå från i tvisterna. De lämnades oavgjorda eller avgjordes efter gissning och godtycke. Missbruk kunde inte längre förhindras, så länge ägorna ej voro avtagna och avskilda från allmänna och andra trakter.

Göthe s. 372: behovet av avvitrning till skydd för skogen.

Kolonisationen av Lappmarken - lappskattelanden

Kolonisationen innebar att Lappmarken knöts närmare det svenska riket. Den hade flera syften. Man ville ha ökade skatteintäkter av jordbruk. Man ville skapa transportmöjligheter för den från mitten av 1600-talet spirande gruvnäringen. Man ville sprida kristendomen. En drivande person var landshövdingen Johan Graan. Han hade ambitionen att upprätta en jordebok för markbeskattning av nomaderna och ville utreda var på deras skatteland det var möjligt för nybyggare att slå sig ned. Det var först härigenom som lappskattelanden kom till, baserat på muntliga uppgifter från nomaderna själva. Han formulerade den s.k. parallellteorin, som gick ut på att nybyggarna och nomaderna kunde leva sida vid sida utan att inkräkta på varandras rättigheter, eftersom de bedrev olika slags näringar. Nybyggarna skulle ägna sig åt jordbruk och boskapsskötsel. Det var dock förutsatt att de måste kunna jaga och fiska till husbehov. Nomadernas näringar skulle dock skyddas och deras behov av resurser tillgodoseas, eftersom de betalade skatt för dem. Om innehavaren av ett lappskatteland var fullsutten kunde han dock inte hindra upptagande av nybyggen på sina lappskatteland. Behovet att precisera nomadernas och nybyggarnas inbördes förhållande låg bakom 1749 års lappmarksreglemente. Den omständigheten att olika skatteregler gällde i Lappmarken och det nedre landet nödvändiggjorde dragandet av en Lappmarksgräns 1751. Gränsdragningen var också viktig för klargörande av var kustbönderna hade rätt att fiska.

Göthe s.145 f: I slutet av 1600-talet började nybyggare och nomader att idka sina näringar på gemensamt land och kom deras inbördes relationer att bestämmas av byordningarnas principer och av kronans inställning till deras rätt till marken. Abstrakta äganderättsprinciper fick aldrig göra sig gällande. Huvudsaken var att parterna blev behållna och garanterade de resurser av vilka de skulle ha sin näring och utgöra sin skatt. – Det är att märka att byggemenskapsprinciperna inte gav nybyggaren rätt att konkurrera med nomaden om jakt och fiske, enbart för att han fått tillstånd att bo på lappskattelandet.

Göthe s. 167: Graans huvudintresse var att göra nomaderna bofasta i Lappmarken. Det var gruvnäringen och försvaret som skulle säkerställas med transporter. Hans ambition var att upprätta en jordebok och skatlägga, men för detta behövdes lantmätare, och det var brist på sådana. Det hela gick ut på en approximativ uppskattning av lappskattelanden, så att man kunde fixera vad de var värda för sina ägare. - Parallellteorin

Göthe s. 168: "Inledningsvis framhåller landshövdingen sedan, huru han har under händelser arbetat med en jordebok 'på alla lappbyars och nomaders särskilda land och fiskevatten med namn på själva landen och fiskesjöar', ett arbete, som han trodde böra bli till stor nytta i framtiden, ty endast därigenom att varje nomad fick anmäla, vad han hade för lägenheter, och en lantmätare sedan kartlade dessa, kunde man få klarhet över vars och ens verkliga ägor, nödvändiga redan där, att det fanns land, ända upp till tio mil i omkrets och mera, som innehades vart och ett av en nomad. Om en nomad befunnas hava mera ägor, "än han bruka kan, så böra flera familjer därpå [=på dessa ägor] förordnas, det [=landet] att hävda, varigenom lappmarkerna populeras".

Göthe s. 168-169: Syftet med jordeboksarbetet var att utröna om nomaderna hade större ägor än de kunde bruka, och om flera familjer skulle kunna leva på skatteländen. Graan var också medveten om att nomaderna var flyktiga och att det kunde behövas svenskt folk i Lappmarken för att tillgodose syftet med transporter.

Göthe s. 171: Innehavarna skulle ha tillräckliga resurser på sina skatteländ, men inte heller mer än tillräckligt.

Göthe s. 173-174: I en redogörelse år 1670 av Graan utvecklas dennes projekt med en jordebok som underlag för nybyggesverksamhet. Först därigenom får man veta vilka trakter som nomaden inte behöver och som är lämpliga för uppodling och prospektering av malmförekomster. "I lappmarkerna finnes 'otaliga berg, moraser och sjöar'; men så finnes 'likväl ibland många orter, som hava gräsmark och stora lövskogar, varmed andra kreatur än renar födas kunna, och vid sådana orter [kan] svenskt folk sätt sig neder'. Men härför måste man ha en jordebok med specifikation på det land, som var och en lapp brukar, och så upprepas den gamla satsen om att man blott på grund av en sådan kan veta, om ett land bör delas, och om och när en ny åbo måste skaffas vid en äldres död. ... 'Det är fuller sant, att åkermark, där säd kan sås, finnes icke uti lappmarkerna för den starka kölden och eljest själva ortens obekvämlighets skull, men så finnas likväl otaliga berg och sjöar', som alla hade sina särskilda namn o.s.v. och äro delade mellan åtskilliga familjer, men varken dessa eller moraser eller jaktmarker i övrigt vore i jordebok upptecknade; och så länge detta icke vore gjort, kunde 'man ej heller veta, vilka orter, som kunna vara tjänliga att besätta med svenskt folk, där som gräs och lövskog finnes, vilket lapparna till deras renar intet behöva.'"

Göthe s. 176: behovet av en jordebok i Lappmarken för tillämpning av samma regler som på hemmanen.

Göthe s. 181: "Meningen med undersökningen ... utrymme för lapparnas historiskt och naturligt givna näringsfång skulle garanteras dem ... Det av Holmbäck åtminstone indirekt ställda spørsmålet, om kronan gjorde anspråk på de lappländska vidderna på t.ex. Gustav Wasas tid ... torde i denna formulering knappast kunna besvaras. Lappmarken var "kronans allmänning" med allt det obestämda i betydelsen, som däri kunde ligga".

Göthe s. 186: (ang. Johan Graans utredning av förhållandena i Umeå lappmark 1671, vari man räknade med fyra tunnland åker per nybygge) "Förslagen i reseberättelsen synas hålla sig ett stycke under de fyra tunnlanden, stundom ända så långt ned som till två tunnland. I vilket fall som helst mötte och möta inga hinder att genom en blick på kartan söka svar på den frågan, om ett par, tre nybyggare eller undantagsvis något flera med två à fyra tunnland åker vardera och med äng och mulbeten i förhållande därtill borde kunna rymmas på ett lappskatteländ av åtminstone något hundratal kvadratkilometers yta."

Göthe s. 189: "Då landshövdingen jämte egen odaterad skrivelse, förmodligen under vistelse i Stockholm, till K. M:t insände kartan och relationen jämte sitt förut omskrivna memorial för förrättningen, gav han ånyo uttryck för sin välbekanta mening om förhållandet mellan lapp- och bondenäring i Lappmarken med i viss mån ny formulering och nya synpunkter. Han säger sig vilja påminna, att ehuru i relationen talas om den eller den lappens land, 'så kunna likväl därsammastädes andra åbor tillika hava deras hemvister och nyttja gräsland och åkermark samt lövskog till boskap, får och getter, efter lapparna sådant till deras rendjur inte behöva; sjöar och skog är ändå nog och överflödigt för dem bägge. ... Hans uppfattning av rättsfrågan är också alldeles klart uttryckt. Det, som man ej behövde för utnyttjande av egen näring, skulle stå öppet för en annans'."

Göthe s. 193: "Landshövdingen säger till en början, att de K. M:ts undersåtar, som kallas lappar ... bo och vistas uti ett land, vilket efter dem kallas Lappmarken", och att de där ej ha annan näring än rensköttsel, av vilken de emellertid utvinna allt, som därav möjligen kunde komma. Skogarna brukade de endast så till vida, att de fångade djuren däri och sjöarna till fiske "efter deras ringa förmåga; icke varandes mäktiga vederbörligen bruka som själva sjöarnas ymnighet på åtskilliga slags fiskar synes medgiva". Rendjurens föda bestode i "intet annat än en vit moss, som växer på berg och hedmarker, löv ganska ringa och lav, vilket hänger på granträd". Framfarna Sveriges konungar hade säkerligen ej varit underrättade om Lappmarkens egentliga beskaffenhet, och om att i den "vittbegrepne orten" – med en omkrets som flera Sveriges provinser tillsammans tagna – annat folk skulle kunna bo, "som med allehanda slags boskap kunde umgå, bättre ock veta bruka de över måttan, dels många och stora sjöar ... "Lapparna hade ingen annan rätt än den, som låg i praxis och fakticitet att åberopa gent emot svenska kronan. ... Det förutsattes ju dessutom alltid, att de sutto på kronojord, som i viss mån var till nyttjanderätten underkastad landshövdingeämbetets disposition. Men därmed var ej allt sagt. De brukade ej alla de resurser, som deras land innefattade, varken skog eller vatten. Det fanns alltså plats för andra näringsidkare och därmed även rätt för dessa, dock, ehuru underförstått, förutsatt, att dessa ej behövde göra eller gjorde intrång på lappmannens beskattade näring".

(Här återges landshövdingens beskrivning av utgångspunkten för den svenska kolonisationen. Nomaderna har ingen annan näring än rensköttsel, och de jagar och fiskar efter sin ringa förmåga och kan inte utnyttja alla resurser. Det finns plats för andra, som kan utnyttja de många och stora resurserna. Ingen hade ensamrätt i Lappmarken.)

Göthe s. 194: Nomaderna och svenskarna utnyttjar jorden på olika sätt. "Härtill ville landshövdingen anmärka, att där uppe vore så många sjöar, att lapparna omöjligen kunde årligen hävda alla fiskelägenheterna, utan en stor del låge vart år obrukade. ... Vad "djurafånget" anginge, gällde i stort sett detsamma, som var sagt om fisket". Jakten och fisket räckte enligt landshövdingen åt alla. Därför utgjorde nybyggarnas fiskande inte något intrång i nomadernas rätt. Dessutom kunde nomaderna mer ägna sig åt renskötse, om de inte fiskade och jagade så mycket. Renarna behövdes för transporterna.

Göthe s. 200-202: Av stadfästelsebrevet till 1673 års plakat framgår att det var många intressen som låg bakom detta. Det går inte att ange vilket som var viktigast, även om bergverksintresset intog en särställning. Lappmarken skulle inordnas organisatoriskt i Sveriges rike. Det låg i tidens anda och hade sin bakgrund redan i Gustav Vasas ärjemarkspolitik. - Tvister om fisket kunde dock förväntas. Jakten som näring började anses som mindre tidsenlig för nomaderna och ännu mer för bönderna. För nomaderna var det viktigt att nybyggarna verkligen ägnade sig åt jordbruket.

Göthe s. 245: Landshövding Strijk konstaterade vid skattdagningen 1691 att mången innehavare av lappskatteländ "äger mark över 9 à 10 milar i circumferents".

Göthe s. 246: "Det är givet, att med dessa förutsättningar landshövdingen ej heller kunnat betrakta lapplanden annat än som krono. Och utan tvivel är det ur liknande synpunkter, som Johan Graans yttrande till K. M:t av år 1673 om lapparnas bristande rätt till sina lappländ skall ses."

Göthe s. 248: "Mot ovan tecknade bakgrund i rättsuppfattningen måste skattdagningarna i Lappmarken ses. Så mycket var säkert i och med skattdagningen av lappskatteländ, att lappmannanäringen å densamma blev lappmannens privilegium och skulle skyddas, men vilka enskilda sjöar, skogsmarken o.s.v., som han verkligen för denna sin näring behövde och alltså kunde skydda under skatten, var dock ej därmed sagt".

Göthe s. 262: Någon jordebok med en värdering av varje enskilt skatteland blev alltså inte upprättad. Däremot kom en kartläggning av lappskatteländen uppgjord internt inom byarna. Det var samma princip som tillämpats för roteringen (alltså indelningen för uttag i krigstjänst inom jordbrukarsamhället).

Göthe s. 267: 1695 års plakat inordnade nybyggaren i jordbrukarens led, dock utan att markera någon ändrad politik i förhållande till 1673 års plakat. Skälet var att man vill stävja svedjebruket. Man ville skydda nomaderna, både mot svedjandet och mot nybyggarnas jagande och fiskande.

Göthe s. 268 f: Nybyggaren måste enligt 1695 års plakat visa att marken gick att uppodla; om nybygget låg på ett lappskatteland kunde nomaden klaga vid tingen på att nybyggaren gjorde intrång i hans fiske och jakt.

Göthe s. 273: Vad nomaden ej behövde kunde åt andra upplåtas. Svedjandet och fiskandet medförde dock att det var svårt att skilja mellan nomader och nybyggare. Man måste därför skifta och ta ifrån nomaden vad som betraktades som hans överflöd. Men denna inställning var precis detsamma som kungen i århundraden hävdade i konflikten mellan byalagen och nybyggarna.

Göthe s. 276: Genom 1695 års plakat tillkom något nytt: kravet på uppodling och nybyggnad. Härigenom skyddades nomaderna mot intrång i deras näringar. Nybyggarna varnades för att ägna sig åt överflödigt svedjande och för att skada nomaderna på lappskatteländen.

Göthe s. 283 f: Både nybyggen och lappskatteland var av krono natur i början av 1700-talet.

Göthe s. 283-285: Här beskrivs hur landshövdingen får makten över upplåtelser av nybyggen i början av 1700-talet, varvid häradsrätten blir ett beredande organ. Det var skattekraften i lappbyn som skulle upprätthållas. Och landshövdingen var ansvarig för kronans jord; dit räknades både kronohemman och allmänningar, och som kronojord räknades både lappland och nybyggen. – Det var häradsrätten som utredde partsintressena vid upptagande av ett nybygge på lappskatteland, vanligen genom förlikning. Man vet inget om hur tvistiga fall avgjordes. Före 1695 var det tingsrätterna i Lappmarken som beviljade nybyggarrättigheter.

Göthe s. 290: Frågan var om Lappmarksgränsen skulle flyttas allteftersom näringarna utvecklades, eller om den skulle vara fast.

Göthe s. 318: 1695 års jordebok nämner blott landet men beskriver inte dess lägenheter.

Göthe s. 319: Landshövdingen Gyllengripp gjorde ett principuttalande. Om tvisten avser mark i Lappmarken "kan intet betaga lappmannen dess ägande rättighet", om överenskommelse inte kan nås, såvida inte lapplandet är övergivet utan skatten därför betalas.

Göthe s. 322: Bönderna blev dock så småningom fördrivna från fiskandet i Lappmarken, men en konflikt mellan nybyggarna och nomaderna bestod och medförde att myndigheterna betonade nybyggarens skyldighet att uppodla marken och att inte göra intrång i nomadens revir.

Göthe s. 332-333, 337: Nybyggaren hade inte rätt att fiska eller jaga på lapplandet utan tillstånd från innehavaren. Ett särskilt skäl till detta var att han inte betalade skatt för det. 1695 års bestämmelser blev strängt iakttagna i praxis. Nybyggaren hade dock rätt till husbehovsfiske. Annars hade han inte kunna försörja sig. Omfattningen av denna rätt var dock oklar. Det fanns alltså behov av ett lappmarksreglemente som preciserade dessa rättigheter och en lappmarksgräns.

Göthe s.448 och 449: Genom det nya lappmarksreglementet rensades det gamla systemet ut, det som inneburit att nybyggarna hade rättigheter till ospecificerade tillgångar för vilka de inte skattade. Reglementet främjade näringskoncentration. Nu infördes en skattläggning som utgick från vad varje nybyggare skulle få ha enligt reglerna om fullsuttenhet. Vilka lägenheter som skulle höra under ett hemman måste specificeras. Nomaderna blev härigenom skyddade i sina näringar på sina land mot anspråk på hävdad fiskerätt etc. Däremot innebar det inte något skydd mot upptagande av nybyggen på landet. För dem tillämpades GV:s gamla princip att allmänningarna skulle hållas tillgängliga för nyodling. Nybyggarna fick bara husbehovsfiska i specificerade vatten, medan nomaden kunde fiska utan intrång. För både nomader och bönder tillämpades således behovs- och fullsuttenhetsprinciperna. Kravet på koncentration på hemmanet betonades mera än förr.

Göthe 449 f: Vid tvister skulle domhavanden rannsaka på platsen och rapportera till landshövdingen, som var högsta vårdare av nybyggesväsendet och av nomadernas intresse i avseende härå. Regleringen av jakten inom en halv mil, eftersom nomaderna skattade för jakten etc.; om flera nybyggare fanns hade ingen större rätt än den andre. Till grund för reglementet låg bl.a. önskemålet att begränsa överbefolkningen på nybyggena. Husbehovsfisket upptogs som ett privilegium för nybyggaren, medan uppenbarligen praxis tidigare varit vacklande i frågan om nybyggarens rätt till fiske i förhållande till nomaden.

Göthe 451: Genom 1749 års lappmarksreglemente hade nybyggarens fiske inordnats i systemet, inte som en näring, utan som hjälp till hemmansbruket. Reglementet fick stor betydelse för det nedre landet.

Lappskatten

När man i slutet av 1600-talet vill reformera lappskatten var det svårt att hitta ett lämpligt skatteunderlag för beskattningen av nomaderna. Man lyckades inte utreda vilket underlag den dittills uttagna skatten hade. Helst ville man beskatta jordinnehavet på samma sätt som i jordbrukssamhället, men det lyckades man inte med eftersom det var fråga om nomader och det för övrigt saknades lantmäteriresurser för upprättande av en jordebok. Man diskuterade om antalet renar kunde vara skatteunderlag med resignerade och lade skatten på lappbyn som en kollektiv skatt. Man ansåg att nomaderna skulle beskattas lindrigare än bönderna, eftersom de inte var bundna till jorden utan lätt kunde flytta. I konsekvens härmed hade de inte heller någon rätt till en bestämd plats i konkurrensen med ett nybygge.

Göthe s. 244-245 x och m: Landshövding Strijk ville strama upp beskattningen av nomaderna. Omkring 1690 företog han resor i Lappmarken, vid vilka han förmådde nomaderna att åtaga sig en höjning av skatten med 50 %. En svårighet vid beskattningen var att nomaderna "vagerade omkring" så att man inte ens visste hur många de var.

Göthe s. 249: Principerna för skattläggningen var att näringarna skulle hållas åtskilda och näringsidkaren garanteras det behövliga. Att allas verksamhet skulle tjäna statens liv, framlyser överallt.

Göthe s. 251-253: Det var frågan om att hitta ett lämpligt skatteunderlag för lappskatten. Strijk ville lägga renmakten till grund. Douglas ville också ta hänsyn till hur många personer som skyddades under skatten. Buhre ville utgå från röktalet (hushållet) så som man gjort i kustbygden. Det fanns dock ett skäl att beskatta nomaderna lindrigare, och det var att de så lätt kunde flytta, men det var också ett skäl att inte ge nomaderna någon särskild rätt till en viss bestämd plats.

Göthe s. 258 f: man lyckades aldrig utreda vilket skatteunderlag som tillämpats under 1600-talet.

Göthe s. 259: skälet till att man inte lyckades införa jordbeskattning i Lappmarken 1695 var att det saknades lantmätare.

Göthe s. 258-259: Osäkerheten om det tidigare skatteunderlaget medförde slutsatsen att den nya skatten måste vara bestämd och rättas efter lapplandets beskaffenhet till vidd, renbete, fiskeri och djurfång. En jordebok måste därför upprättas. Ett sådant projekt var dock inte praktiskt möjligt att uppnå på grund av resursbrist.

Göthe s. 260-262: I det stora frågan stannade Douglas och Buhre för att skattlägga lappbyarna som helheter och överlåta åt lokala förtroendemän att fördela summan internt.